

אדום וישמעאל

המאבק על הר הבית

הרב מרדכי גרינברג

(א) אדום וישמעאל

המאבק בין ישראל לארבע המלכויות נרמז כבר בתחילת ספר בראשית.

ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות, "והארץ היתה תהו" זה גלות **בבל** - שנאמר (ירמיה ד) "ראיתי את הארץ והנה תהו". "ובהו" זה גלות **מדי** - "ויבהילו להביא את המן" (אסתר ו). "וחושך" זה גלות **יון** - שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, "כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל". "על פני תהום" זה גלות ממלכת **הרשעה** שאין להם חקר כמו התהום, מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן. "ורוח אלהים מרחפת" זה רוחו של מלך המשיח - היאך מה דאת אמר (ישעיהו יא ב) ונחה עליו רוח ה'" (בראשית רבה ב, ד).

השאלה המתבקשת - וכבר עסקו בה הראשונים - היא, מה מקומו של ישמעאל במערכה הזאת. וז"ל האבן עזרא: "יש לתמוה, איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל" (דניאל ב, לט). הרי אי אפשר להתעלם מגודל השנאה וצרת השעבוד של בני ישמעאל, ובייחוד שהזוהר הבהיר ששנאתם קשה ביותר וז"ל הזוהר: "ושפחה כי תירש גבירתה, דא הגר דאולידת לישמעאל, שעשה כמה רעות לישראל ושלט בהם ועינה אותם בכל מיני ענוייין וגזר עליהם כמה שמדות, ועד היום הם שולטים עליהם ואינם מניחים להם לעמוד בדתם, ואין לך גלות קשה לישראל כמו גלות ישמעאל" (כרך ב, שמות יז ע"א).

ובדומה לזה כתב הרמב"ם:

ואתם, אחינו, ידוע לכם שהקדוש ברוך הוא הפילנו במהמרות עונותינו בתוך אומה זו, שהיא **אומת ישמעאל, שרעתם חזקה עלינו**, והם מתחכמים להרע ולמאוס אותנו כמו שגזר עלינו יתברך "ואויבינו פלילים", ושלא תעמוד על ישראל אומה יותר אויבת ממנה ולא אומה שהרעה בתכלית הרעה לדלדל אותנו ולהקטין אותנו ולמאוס אותנו כמוהם... ועם כל זה לא נוכל להינצל מרב רעתם ופחזותם בכל זמן, וכל זמן שאנו רודפים שלומם הם רודפים אחרינו בחרום ובמלחמה, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים קכ, ז): "**אני שלום וכי אדבר המה למלחמה**" (איגרת תימן, מוסד הרב קוק, עמ' קפה).

האבן עזרא הסיק, שאכן המלכות הרביעית היא מלכות ישמעאל, ומלכות אדום מתחברת עם מלכות יוון, המלכות השלישית (דניאל ב, לט). והרמב"ן הביא את דבריו בכמה מקומות, וחלק עליו. "והחכם ר' אברהם אומר כי היא (המלכות הרביעית) מלכות ישמעאל, שגם היא מושכת לדעתו עד ביאת הגואל... ועוד שהוקשה בדעתו למה לא יחשוב מלכות ישמעאל שהיא מלכות גדולה ועצומה מן הרומיים (ספר הגאולה, שער שלישי, עמ' רפג בהוצאת מוסד הרב קוק). "ור' אברהם נשתבש בזה, והכניס בזה מלכות ישמעאל כי נפל פחדם עליו" (רמב"ן במדבר כד כ). לפיכך הוא סבור, שאכן

המלכות הרביעית היא אדום, ועל השאלה למה לא נזכרת מלכות בני ישמעאל, עונה הרמב"ן - ומאריך בזה המהר"ל בספרו "נר מצוה" - שקבלה בידינו, שמלכות ישמעאל אכן אינה נמנית בין ד' המלכויות, משום שלתואר הזה "זכו" רק אלו שנטלו מלכות מישראל, או ממי שנטל מלכות מישראל, וע"כ המלכות הראשונה היא בבל, שהחריבה את הבית והגלו אותם מארצם. והמלכות השנייה היא מדי ופרס, שלקחו המלכות מבבל, והשלישית היא יוון שלקחה המלכות מפרס ומדי, והרביעית היא אדום. ואלו דבריו בספר הגאולה:

ודע כי אנחנו הסומכים על דעת רבותינו ז"ל חושבים כי אנו היום בגלות אדום, ושאינ לנו עמידה ממנה עד בא המשיח, כאשר אמר אבינו הזקן 'והיה כאשר תריד'. וכן אנו דורשים 'אמלאה החרבה'. ומקרא מלא אצלנו 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו והיתה לד' המלוכה... אבל עיקר הכוונה בזה כי האדומים הם היו הטועים ראשונה אחרי האיש שטען שהוא משיח וטענו עליו גם באלוהות, והם באו ארץ אדום ופשטה טעותם עד רומי הקרובה להם ונתבססה שם בימי קוסטנטין המלך על (ידי) רומי האדומי אשר יסד להם תחבולות ממשלת כומר רומה ואמונתם בו, והסיבה והשורש עיקר כל דבר, ולכן תחשב רומי ואדום מלכות אחת, אף-על-פי שהם אומות שונות... בארו כי רומי באטליא של יון וכי יש בה מן האדומים עם רב ועל כן נקראת בת אדום כאשר פרשנו" (רמב"ן, 'ספר הגאולה', שם).

וכיוון שישמעאל לא לקחו מעולם מלכות מישראל, הם אינם נכללים בין ד' המלכויות. בהסבר הדבר כתב הרב הוטנר זצ"ל בספרו פחד יצחק, וזה תורף דבריו:

בין יעקב לעשו יש יחס מיוחד, שלא מצינו דוגמתו באומות אחרות - "כשזה קם זה נופל".

"אם יאמרו לך ירושלים וקיסרי קיימים, אל תאמין. חרבו שתיהן אל תאמין, חרבה קיסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קיסרי, תאמין שנא' 'אמלאה החרבה' (יחזקאל כו, ב). ר' נחמן בר יצחק אמר מהכא, 'ולאום מלאום יאמץ' (מגילה ו, ע"א).

אמירה זו, שכשזה קם זה נופל, לא נאמרה ביחס ליצחק וישמעאל, אלא רק בין יעקב לעשו. ופירושו של דבר, שעד לידתו של יעקב לא פסקה זוהמא מאבותינו, אברהם הוליד את ישמעאל, ויצחק את עשו, ורק מיעקב ואילך פסקה הזוהמא והייתה מטתו שלמה.

והנה כל זמן שלא פסקה הזוהמא, פירושו של דבר שהקדושה מסוגלת לחיות במחיצת הטומאה, ואינה שוללת את מציאות הזוהמא. רק לאחר שפסקה הזוהמא אצל יעקב, עומדות הן הקדושה והטומאה כצרות זו לזו, וכשזה קם זה נופל, ומשום כך מיעקב ואילך נאמר "ולאום מלאום יאמץ", משום שיש בזה תרתי דסתרי. משום כך חיותם של הישמעאלים לא באה מחורבנם של ישראל. והשעבוד הוא רק התנגדות והתגברות, אך לא חלופה, ולכן אין מקומו של ישמעאל בין ד' המלכויות. והמלכות הרביעית היא מלכות אדום, שהרמב"ן בכמה מקומות מזהה אותה עם הנצרות (פחד יצחק, חנוכה מאמר טו).

ואעפ"י שלדעת רוב הראשונים אין ישמעאל נכלל בין ד' המלכויות, מ"מ הוא מסתפח למלכות אדום, וכך אמרו חז"ל: "ר' אליעזר אומר, הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ארבע מלכיות, מושלן ואובדן, שנא' 'ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת' (בראשית טו, ט) זו מלכות אדום שהיא כעגלה דשה, 'עז משלשת' - זו מלכות יון, שנא' 'וצפיר העזים הגדיל עד מאד', 'ואיל משלש' - זו

מדי ופרס, שנא' 'האיל אשר ראית בעל הקרנים', 'ותור' - אלו בני ישמעאל. תור לשון ארמית, שור - תור. אי לארץ כשיצמד שור זכר עם הנקבה, יפתחו וישדרו את כל העמקים" (ילקוט שמעוני, פרשת לך לך, רמז עו)¹. הרי שהעגלה תתחבר לתור-שור.

ואכן מצאנו בתורה שעשו וישמעאל התחברו יחדו, שהרי נאמר "וילך עשו אל ישמעאל, ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו ... לו לאשה". (בראשית כח, א), א"כ הם נעשו מחותנים. וזוהי כוונת הפייטן בסליחות ליום שלישי של עשי"ת, "כלה שעיר וחוננו ויעלו לציון מושיעים"².

(ב) "ישדרו את כל העמקים"

בעל המימרא שבילקוט חושש מאד מהתחברותם של העגלה הנקבה - אדום, עם השור הזכר - ישמעאל, והפחד נובע מהחשש, שהם "ישדרו את כל העמקים" - על אלו עמקים הוא מכוון?

הלומד את ספר משלי יבחין בחמש פרשיות של ארבע ארבע דברים שאותן דרשו חז"ל כנגד ד' מלכויות (ל, טו-לא). אנו נעיין באחד מהם: "תחת שלוש רגזה ארץ, ותחת ארבע לא תוכל שאת. תחת עבד כי ימלוך, ונבל כי ישבע לחם. תחת שנואה כי תבעל, ושפחה כי תירש גברתה" (משלי ל כא-כג) ופירש"י: 'תחת עבד' - זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו כדגרסי' בחולין. 'ונבל כי ישבע לחם' - זה אחשוורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום. 'שנואה כי תבעל' - כנגד יון. 'ושפחה כי תירש גברתה' - זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב ונהפך הדברים (שם ל, כג). רצונו לומר, שבתורה נאמר "ורב יעבד צעיר" (בראשית כה, כג), ועתה התהפכו הדברים, ויעקב הצעיר עובד לעשו, וזהו "ושפחה כי תירש גברתה", שעשו יורש את יעקב.

והנה כבר הזכרנו את דברי הזוהר שמלכות זו "ושפחה כי תירש גברתה", מוסב על ישמעאל, "דא הגר דאולידת לישמעאל". ומקרא מפורש הוא "ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה וגו'. ותתן אותה לאברהם אישה לו לאשה... ותהר ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה וגו'. ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גבירתך ותעני תחת ידיה" (לז ג-ט).

על שני יסודות אלו, שישראל משועבדים לישמעאל ולעשו-אדום, חיבר האבן עזרא את שירו המפורסם "לבי ובשרי ירננו אל א-ל חי". באחד הבתים רשם "ראה לגברת אמת, שפחה נואמת לא כי בנך המת ובני החי". מתנהל כאן ויכוח בין השפחה לגברת על מי מכוון המקרא, "בנים אתם לה' אלקיכם" (דברים יד א), מי הוא הבן שנאמר עליו "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום"³. וחלוקים הפרשנים, מי הן הגברת והשפחה: הגר וישמעאל או עשו ורומי? ובאמת "אלו ואלו דברי אלקים חיים",

¹ עיין בתורה שלמה, לך לך, אות קד, שם ציין לפדר"א פרק כח, אלא שהצנזור השמיטו.

² וע' ב'קול התור' פ"ב חלק ב', שהאריך בעניין ה'שירודך' של עשו וישמעאל.

³ על כגון דא היה הרב צבי יהודה זצ"ל מספר, שסבתו נסעה באוניה לא"י, והיו שם כמרים פרובוסלבים שבאו לעלות לרגל. הם שאלו אותה, מה יש לזקנה כמוך לעשות בארץ הקודש, וכדרכם של יהודים שאלה אותם: ומה יש לכם לעשות שם? והם ענו בפליאה, הלא אנו נוסעים להתפלל על קברו של האלוהים שלנו. אז ענתה להם: אלהים שלכם קבור שם - שלי חי שם!

כששרו שיר זה במרוקו, היו מתכוונים להגר ולישמעאל, ואילו במדינות אירופה היו מתכוונים לעשו-אדום ולנצרות.

מעניין שב"קונטרס הפיוטים" הנלווה למחזור ויטרי, כת"י לונדון, מופיע בית נוסף אחר המשפט "ראה לגברת אמת וכו'", וז"ל: "הלוא חלקך מראש, חלק דמו דרוש, שפוך אף על ראש השעיר החי". משפט זה רומז באופן ברור על עשו, והמשורר מבקש, שה' ידרוש דמו של החלק, היינו יעקב שהיה איש חלק ("הן עשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק" בראשית כז יא), ושישפוך את אפו וכעסו על ראש השעיר החי, הלוא הוא עשו.

והנה ראשי התיבות של כל משפטי הפתיחה יוצרים את שמו של המחבר "אברהם בן עזרא". האות ר' של עזרא היא האומרת "ראה לגברת אמת וכו'". והאות הפותחת את השורה המסיימת היא א' - "אפרוש לך כפי ואקוד על אפי, בעת כי אפתח פי, בנשמת כל חי". בין האות ר' - "ראה לגברת אמת וכו'" - לאות א' - "אפרוש לך כפי וכו'" - מופיעה השורה "הלא חלקך מראש וכו'". והדבר תמוה, שהרי השם 'עזרא' מסתיים באותיות ר' א', ואיך נכנסה ביניהן שורה הפותחת באות ה'?

יש אומרים, שהמקור הוא מהאבן עזרא עצמו, אלא שבדפוסים שלנו לא מופיעה שורה זו, שכן הצנזורה הנוצרית מחקה אותה, משום שיש בה רמז ברור לנצרות; משא"כ השורה המדברת על ישמעאל, "ראה לגברת אמת", לא הרגיש בה הצנזור ולא הבין את משמעותה, וע"כ השאירה על כנה. אם נכון הדבר, הרי שהאב"ע עצמו ביקש לחבר בשירו זה את כל שונאי ישראל, הנצרות והאיסלם גם יחד. אלא שהקושי בדבר שכתב את ראשי התיבות של שמו "עזרהא", וזה כמובן דבר תמוה. ואולי בית זה הרומז על עשו נתווסף מאוחר יותר, ולא ע"י האבן עזרא.⁴

פעם נוספת אנו פוגשים את הצמד, ישמעאל ואדום, בבואם להרע לישראל, בתהלים פרק פ"ג.

שיר מזמור לאסף: אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל: כי הנה **אויבך** יהמיון **ומשנאיך** נשאו ראש: **על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך**: אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו: אהלי **אדום וישמעאלים** מואב והגרים: ... אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח: כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים: כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם: מלא פניהם קלון ויבקשו שמך ה': יבשו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו: וידעו כי אתה שמך ה' לבדך **עליון** על כל הארץ.

על זהותם של "אויבך ומשנאיך" כתב רבנו בחיי: "אויבך - ישמעאל, שונאיך - עשו... והן שתי האומות שאנחנו משועבדים תחתיהם ומפוזרים ביניהם... ומה שהזכיר אויבך על ישמעאל ושונאיך על עשו, מפני שהאויב גדול מן השונא... מפני שבני ישמעאל קשים לישראל יותר מבני עשו, לכך קראו אויבך, וכן אמרו 'תחת אדום ולא תחת ישמעאל'⁵ (רבנו בחיי דברים ל, ז). וכן הזכיר אח"כ הכתוב במפורש 'אהלי אדום וישמעאלים' (תהלים שם ז). וגילה הכתוב את כוונותיהם הזדוניות, 'על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך'. ונראה שהסודות והצפונות, הם הם אותם המעמקים שחו"ל כ"כ חששו מהם.

⁴ אני מודה לידידי הרב מנחם מנדל בלכמן שליט"א שהפנה את תשומת לבי לקונטרס הפיוטים.

⁵ כבר ציין הרב שעוועל שלא מצא את מקורו.

ושוב אנו תוהים, מה הם אותם צפונות ומעמקים שישמעאל ואדום נתנו בהם את עיניהם. ברצוננו להבין גם את סיום הפרק "וידעו כי אתה ה' שמך ה' לבדך עליון על כל הארץ", השונה מהנוסח שהכתוב מציין כמה פעמים שלע"ל יתגלה שה' הוא אחד ושמו אחד. מדוע מצויין כאן שהשלמות תתממש כשה' יהיה "עליון על כל הארץ"? ומה טיבה של עליונות זו?

במקום נוסף מדברים הכתובים על הכוונות של המלכות האחרונה: "על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון... זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים, האומרים ערו עד היסוד בה" (תהילים קלז, א-ז) ואמרו על כך במדרש:

ד"א ועשית את הקרשים, מה כתיב למעלה, וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת. **זהב זו בבל**, שנאמר (דניאל ב) הוא צלמא ראשה די דהב טב, **וכסף זו מדי** שנאמר (שם שם) חדוהי ודרעוהי די כסף, **נחשת זו יון** שנאמר (שם שם) מעוהי וירכתייה די נחש, אבל **ברזל** אין כתיב כאן לא במקדש ולא במשכן. למה, שנמשל בו אדום שהחריבו בהמ"ק. ללמדך שמכל המלכיות יקבל הקדוש ברוך הוא דורון לעתיד לבא חוץ מאדום. והרי בבל אף היא החריבה אותו? אלא על שלא קעקעה אותו. אבל אדום מה כתיב בה (תהילים קלז) האומרים ערו עד היסוד בה, עד עכשיו היסוד בה, לפיכך לא נכתב ברזל במשכן ובמקדש שמשולין בו אדום (שמות רבה, תרומה לה, ה).

מפרשי המדרש הסבירו שהמחריבים התפלאו: "עד עכשיו היסוד בה"? כלומר, מגמתם הייתה לקעקע גם את היסוד, והם תמהו שעלה בידם להחריב את הבית, אך לא את יסודיו. שוב אנו נפגשים עם הנסתרות שבמקדש, שהמלכות הרביעית זוממת להגיע אליהם.

נראה, שאת פשרם של ה"עמקים" מצאנו בדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה. וזה לשונו:

אבן היתה בקדש הקדשים במערבו, שעליה היה הארון מונח, ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן, ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון **למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות**, ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה, שנאמר "ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל, אין לכם משא בכתף, עתה עבדו את ה' אלהיכם" וגו', ונגנז עמו מטה אהרן והצנצנת ושמן המשחה וכל אלו לא חזרו בבית שני (הלכות בית הבחירה ב, א).

ובאמת פליגי בזה תנאי, אם נגנז הארון במקומו או גלה לבבל: "דתניא, רבי אליעזר אומר: ארון גלה לבבל, שנאמר ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויבאהו בכלה עם כלי חמדת בית ה'. רבי שמעון בן יוחאי אומר: ארון גלה לבבל, שנאמר לא יותר דבר אמר ה' - אלו עשרת הדברות שבו. רבי יהודה (בן לקיש) אומר: ארון במקומו נגנז, שנאמר ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה (יומא נג ע"ב). וכבר תמהו המפרשים, מה ראה הרמב"ם להיכנס לנושא זה, והרי אין בזה נפקותא לדינא, ובפרט שפליגי, בזה תנאי ומדוע פסק כר' יהודה. וזה לשונו של ר' יעקב עמדין בחידושו על הרמב"ם שם:

'ויאשיה צוה וגנוז'. נראה לענ"ד דבר נאה במה שהביא רבינו דברים אלו כאן שנראה לכאורה שאין נפקותא מזה לענין דינא, וידוע שכל דבריו להלכה אמורים, אי הילכתא למשיחא או לזמן הזה, ודברים שאין יוצאים מהן דין מהדינים ולא מוסר והנהגה והידיעה הצריכה אין מדרכו ז"ל להטפל

בהם בחבור זה, כל שכן שהדבר במחלוקת שנוי ורבינו הכריע כדברי האחד, הלא לא דבר ריק הוא, אלא שאיזה צורך הביאו לכך.

ולכן לבי אומר לי שצורך גדול יש לרבינו בדבר זה לפי שיטתו שתפס לו לקמן בפ"ו מהלכות הללו שאנו עסוקין בהן שקדושת הבית לא בטלה, וראוי להקריב בו עתה, וכן הנכנס לשם חייב כרת, שלא כדברי ראב"ד החולק שם. ונראה שאותן הדינים שהביא רבינו בהל' ביאת המקדש גם לזמן הזה **שנאם**, ולא משום הילכתא למשיחא לחוד, אלא **משום דס"ל כדאמרן שקדושת הבית לא בטלה**, ומשמע לי דסבר רבינו **דהך מילתא דקדושת הבית לא בטלה אזלא כמאן דס"ל ארון במקומו נגנו**, דאי למ"ד ארון גלה לבבל גם קדושת הבית בטלה ע"י כך (לחם שמים, הלכות בית הבחירה ב, א).

לדבריו, הרמב"ם לשיטתו שקדושת הבית לא בטלה, וע"כ פסק כדעה זו שהארון נגנו במקומו, כי זו הסיבה שקדושת הבית לא בטלה, שאילו היה הארון גולה ממקומו, לא הייתה הקדושה נשאת במקומה.⁶

עתה מובן מדוע זוממים האויבים והשונאים של ישראל להגיע אל ה"עמקים", שהרי שם נגנו הארון, והוא תקוותם של ישראל לגאולה ולבית המקדש השלישי. שהרי אמרו חז"ל, "חביב מעשה הארון ככסא הכבוד של מעלה שנא' (שמות טו) 'מכון לשבתך פעלת', שהמקדש של מעלה מכון כנגד בית המקדש של מטה, והארון מכון כנגד כסא הכבוד של מעלה, שנאמר 'כסא כבוד מרום מראשון', אל תיקרי מכון אלא מכון" (במדבר רבה, במדבר ד, יג). הרי שהארון הוא הכיסא שעליו שוכנת השכינה, וכל זמן שהארון במקדש, שכינה שם. וגם לאחר החורבן, אף שאין שכינה בגלוי, מ"מ גנוזה היא במקומה. וע"כ סובר הרמב"ם שמקריבים קרבנות בזה"ז, ויש איסור לעלות להר הבית בטומאה, משום שקדושת ירושלים לא בטלה, וכדברי הרמב"ם עצמו על החילוק בין קדושת ארץ ישראל וקדושת ירושלים, וזה לשונו:

לפיכך מקריבים קרבנות כולן אעפ"י שאין שם בית בנוי, ואוכלים קדשי קדשים בכל העזרה אעפ"י שהיא חריבה, ואינה מוקפת במחיצה. ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים, אעפ"י שאין שם חומה, שקדושה הראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא. ולמה אני אומר במקדש וירושלים שקדושה הראשונה קדושתן לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל, לעניין שביעית ומעשרות וכיו"ב, לא קדשה לע"ל, לפי שקדושת המקדש בירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר 'והשימותי את מקדשיכם', אמרו חכמים אעפ"י ששוממין, בקדושתן הן עומדין. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנגלקחה הארץ מידיהם, בטל הכיבוש ונפטר מן המעשרות ומן השביעית, שהרי אינה ארץ ישראל (בית הבחירה פרק ו, ט"ו-טז).

ברם הראב"ד חלק עליו שם, וכתב שאינו יודע מנין לרמב"ם דברים אלו, ולדעתו מותר להיכנס היום להר הבית, ואסור להקריב שם קרבנות, וסיים "כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת". א"כ שפיר פסק הרמב"ם לשיטתו שקדושת הבית וירושלים לא בטלה, כיון שהארון נגנו

⁶ וע' במהדורת שוטנשטיין בשקלים פרק ו ה"א הערה 27, שלשיטת ר' יהודה שהארון נגנו במקומו, אע"פ שאינו במקומו ממש, ה"ז נחשב במקומו לעניין הקרבת הקרבנות.

במקומו, ולכן שכינה לא בטלה וגם עתה בזמן החורבן, יסודות הבית קיימים, והיא התקווה הגדולה לבניין הבית השלישי.

הוא הוא שאמר משורר תהילים, 'אויביך ומשנאיך יתייעצו על צפוניך', ומבקשים לעקור גם את היסוד, כדי "שלא יזכר שם ישראל עוד", ושוב לא תהיה להם תקוה לבניין הבית השלישי⁷. אולם באמת כוונתם עמוקה יותר - "כי נועצו לב יחדו, עליך ברית יכרותו", כיוון שהארון כנגד הכסא של מעלה, והוא כנגד השכינה, לכן הם מכריזים מלחמה כנגדו, כנגד השכינה.

ואף שאין כוונת כל אחד מאומות העולם במודע להילחם נגד רבש"ע, מ"מ בתת ההכרה זו היא הכוונה.

"השנאה לישראל ומקורה הפסיכולוגי נובעת מהשלילה של שאיפת החיים הישראליים, במובן הלאומי והכללי, שזה הוא ניגוד שנעשה מורגש ונפעל בפועל גם בלא הבנה וידיעה, 'אע"ג דאיהו לא חזי מזלייהו חזי' (מגילה ג, ע"א)" (הרא"ה קוק זצ"ל, מאמר דעת אלקים, עקבי הצאן).

הרב יצחק אייזיק הלוי פראג ביאר בזה את דברי הגמרא בסוף פסחים, "אמר ר' שמעון בן לקיש, מאי דכתיב 'מושיבי עקרת הבית', אמרה כנס"י לפני הקב"ה, רבש"ע שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי הבתים". ופירש"י: "שמוני בניך - מרוב חטאתם בגלות, כחולדה זו שדרה בעיקרי הבתים, והיינו עקרת הבית". שמרוב החטאים נחבאת השכינה במקומות נסתרים, במרתפי הבתים. ושאל המהרש"א, א"כ הסיפא דההיא קרא קשה ביותר, שהרי הפסוק מסיים "אם הבנים שמחה", ואם כן הוא, שמרוב חטאים שכינה נחבאת, לא מובן לשמחה זו מה עושה.

ותירץ הרב יצחק אייזיק הלוי עפ"י דברי ר"י עמדין. אמנם יש גריעותא שהשכינה מוסתרת בעיקרי הבתים כחולדה, ואעפ"י כ"אם הבנים שמחה", שהרי דווקא משום שהשכינה נסתרת במקום המקדש ולא גלתה לבבל, לא בטלה שכינה, וקדושת המקום קיימת גם לאחר החורבן, והיא יסוד תקוותנו לבניין הבית השלישי, שכן אז יעלו שוב את הארון, ויחזירוהו אל מקומו על אבן השתייה. מובנת אפוא שמחתה של אם הבנים, שהיא כידוע "כנסת ישראל". (הרב יצחק אייזיק הלוי פראג, בספרו ציץ השדה, חלק שדי יער מאמר כ).

ומובן מעתה, מדוע מסיים אסף את הפרק בהבטחה "וידעו כי אתה שמך ה' לבדך, עליון על כל הארץ", השכינה אינה מסתרת עוד במטמוניות עמוקות, אלא "שמך ה' לבדך - עליון על כל הארץ". כאשר יעלו את הארון ויושיבו אותו על מקומו הראוי לו, על אבן השתייה, שוב יהיה ה' עליון על כל הארץ, לא בעמקים כחולדה הדרה בעיקרי הבתים.

(ג) הנצח וההוד

בספר "רב הכותל" מספרים המחברים (שמחה רז והילה וולברשטיין) על התשוקה העזה שהייתה לרב גץ זצ"ל, לגלות את הארון וכלי המקדש האבודים (ע"ש עמודים 251-330). הרב גץ טען, שעפ"י

⁷ י"א שאילו היה הארון יורד לבבל, הייתה קדושתו מתחללת ושוב לא היו מחזירים אותו. ע' מהדורת שוטנשטיין שם, טז ע"א הערה

חישוביו הוא יודע את מקום היגנום, ואם יעלו את הארון ממקומו הגנוז, יבוא משיח. אולם כשהתייעץ עם גדולי ישראל כמו האדמו"ר מלובביץ והרב צבי יהודה זצ"ל, הם ביקשו ממנו "להפסיק לחטט" (שם עמ' 306). וכבר מצינו מעין זה בתקופת המשנה, "מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק, וראה רצפה משונה מחברותיה, ובא והודיע את חבריו, ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצא נשמתו, וידעו ביחוד ששם ארון גנוז (יומא נד, ע"א). וע' ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, כ' שם הפני משה, וז"ל: לא הספיק וכו', לפי שכך נגזר שלא יודע עד בוא זמן הפקידה וגאולה אחרונה.

הרדב"ז מספר שכובשי הר הבית חפרו בקרקע הר הבית, ואפילו הרסו חלקים של אבן השתייה, על מנת לגלות את יסודות המקדש, ולגלות את המקום המסתורי של הארון - ולא עלה הדבר בידם. "ועוד אמרו הגוים, שיש תחת הכיפה (כיפת הסלע) מערה, ושהמלכים הראשונים רצו לדעת מה היה שם, ושולשו בני אדם לתוכה, ומתו. וסגרו אותה ומלאוה בעפר, ועד היום אין אדם יודע מה יש שם, וקרוב אצלי שנאמר להם או שמעו שהארון נגנז" (שו"ת הרדב"ז סי' תרלט ותרצ"א).

בספר הנ"ל מסופר על תלאות שונות ומשונות שעברו על הרב גץ בנסיונותיו למצוא את הארון, עד שבסופו של דבר קיבל הרב את גישתם של הרבי מחב"ד והרב צבי יהודה, שעדין הדור אינו זכאי לגילוי אוצרות המקדש. למשל, בשנת תשמ"ב הגיעו לארץ קבוצה של נוצרים אוהבי ישראל, וכידיהם מכשיר המסוגל לזהות מה שנעשה מתחת לפני הקרקע. הם בדקו בעזרת המכשיר את הפירמידות שבמצרים, ולאחר מכן את הנעשה בקרקעית מערת המכפלה, ולאור הצלחתם שם ביקשו לגלות היכן טמונים כלי המקדש. הרב אישר להם להיכנס ולבדוק, אך לתדהמתם המכשירים לא פעלו. ניסו שוב ושוב, אך ללא הצלחה. הרב הסיק מכך שאין זאת אלא השגחה אלקית. טרם הגיע הזמן ועדיין לא הוכשרה השעה⁸.

מדוע בימינו לא הוכשרה השעה לבניין בית המקדש? מתי תוכשר השעה, וכיצד נדע שאכן הוכשרה השעה?

את המהלך ההיסטורי של עם ישראל, והיעד שאליו הוא חותר להגיע, אפשר למצוא במספר מילים, שאותם הודיע רבש"ע לאברהם אבינו בהתגלות הראשונה: "לך לך מארצך ממולדתך אל הארץ אשר אראך, ואעשך לגוי גדול... ונברכו בכך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, א-ג).

לכשננתח את הבשורה הזאת ניתן למצוא בה ד' שלבים.

א. "לך לך", היינו לעצמך. ראשית הכול, צריך כל אדם מישראל לבנות את עצמו, את אישיותו הפרטית, שכן לא ניתן לבנות אומה ללא הפרטים.

ב. "אל הארץ אשר אראך", זוהי הלאומיות, שבסיסה היא הארץ, "כי מקומם הראוי להם לפי סדר המציאות להיותם בא"י ברשות עצמם ולא ברשות אחר... לפיכך פיזור ישראל בין האומות הוא דבר יוצא מן הטבע... כי הפיזור להם בפרט אינו טבעי כלל" (מהר"ל, נצח ישראל פ"א).

ג. לאחר שנבנתה התשתית, הפרטית והלאומית, בא השלב השלישי והוא בניין הצורה הרוחנית, המהות, וההגדרה של המהות הישראלית שהיא שונה מכל שאר הצורות של עמים אחרים. דבר זה בא לידי ביטוי בהגדרה המיוחדת "ואעשך לגוי גדול". כל בר דעת מבין שאין הכוונה "גוי

⁸ ע"ש וראה עוד תופעות מוזרות שהביאו את הרב למסקנה הזאת.

גדול" לכמויות של אנשים. מעולם לא היינו רבים - "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם... כי אתם המעט מכל העמים" (דברים ז, ז). ואכן, אומרים חז"ל, שאברהם שאל את הקב"ה, "ומנח לא העמדת שבעים אומות"? א"כ מה הרבותא בהבטחה "ואעשך לגוי גדול", כשמנח העמדת שבעים. וע"כ ענה לו הקב"ה, "אותה אומה שכתוב בה 'כי מי גוי גדול', אני מעמיד ממך" (בראשית רבה לט, יא). ומה כלול בהבטחה זו? "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו. ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום" (דברים ד, ז). גדולתו של עם ישראל היא בזה שאלקים קרובים אליו, ומשום כך יש לו תורה אלקית. זוהי הצורה הרוחנית של עם ישראל, ואין לו אח ורע בשום עם אחר בעולם. "יסוד חכמת ישראל האמיתית היא ההכרה בערך האלקי של נשמת האומה" (הרב קוק, במאמר נחמת ישראל).

ד. ולאחר שבישר לו על השלב השלישי, הצורה הרוחנית הלאומית, בא השלב הרביעי, והוא היעד האחרון של האומה - "ונברכו בך כל משפחות האדמה". וכתב ע"ז רש"י שם: "יש אגדות רבות, וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם. וכן כל ונברכו בך שבמקרא. וזה מוכיח - 'בך יברך ישראל ישימך אלקים כאפרים וכמנשה'". והיינו, שהשפעתה של האומה הישראלית תהיה כ"כ גדולה, עד כי כל גוי יאמר לבנו, הלוואי ותהיה כאותו יהודי. זהו יעדה של האומה הישראלית, היא לא נוצרה לעצמה, אלא להיות לאור עולם: "עם זו יצרתי לו תהלתי יספרו", (ישעיהו מג, כא).

"ישראל מספרים תהלת ה', כח גבורה העליונה, במלא תפארת מעשיו בכל מקומות ממשלתו, מעולם ועד העולם, ומרומם על כל ברכה ותהילה, זהו גורל ישראל" (הראי"ה קוק, אורות עמ' יח) "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל" (שם שם יב), ואמרו על כך חז"ל, "כשאתם עדי אני א-ל, וכשאין אתם עדי, כביכול איני א-ל" (ילקוט שמעוני, ישעיהו רמז תנה).

את ארבעת השלבים האלו, מצא הרב קוק זצ"ל בסדר הברכות שבברכת המזון. הגמרא בברכות (מח ע"ב) אומרת, "משה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן. יהושע תיקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תיקנו בונה ירושלים. דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש". והעיר הרב, ש"החוט החורז בכל דרכי התורה הוא קשר הכלל אל הפרטים, במה שהפרטים מוצאים את אושרם בתוך הכלל הגדול" (עולת ראייה ח"א עמ' שסא). אין היחיד מטרה לעצמו אלא בהיותו מחובר עם כלל ישראל, וכל פעולותיו מוקדשות לטובת הכלל.

אולם ישנם מדרגות בדרך העלייה וההצטרפות אל שלמות הכלל. "ראשית הכל צריך הקיום הגופני הפרטי, אחריו הקיום הגופני הכללי, ואחרי שעלו בדינו שתי אלה, אנו צריכים להתחיל את התייסדות צורתה הפרטית של האומה, בערכה לעצמה, לקיומה וצביונה, ואח"כ תגיע עד הצורה הכללית, בערכה לכל המון גויים ברואי בצלם אלקים... ועל כן קודם לכל תיקן משה את ברכת הזן בשעה שירד להם המן לתקנתם וקיומם החמרי הפרטי... שמבלעדיו אין חומר במה לבנות צורות וכללים. אח"כ עלינו מזה, שנכנסו לארץ, ובאנו אל מצב העסק והטיפול של הקיום הכללי הגופני, ותיקן יהושע את ברכת הארץ כשנכנסו לארץ, שבאנו אל המדרגה השנייה ממעלות ההתקדמות הדרושה לנו. אח"כ דוד ושלמה תיקנו 'בונה ירושלים', שכבר בא הזמן לכוון הצורה הרוחנית הכללית לכלל האומה ומרכזה. דוד תיקן 'על ישראל עמך ועל ירושלים עירך', היינו ההשתדלות הרוחנית עבור ישראל עצמם, במה שכל ישראל

יתאגדו ע"י ירושלים לעם אחד בצורתם הרוחנית, ובזה נשלמה המטרה הרוחנית הלאומית הפרטית. ושלמה תיקן 'על הבית הגדול והקדוש' על המטרה העליונה הרוחנית הכללית, כמו שאמר ביסוד הבית 'למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד' (מל"א ח, ס).

ברם עדיין צריך לברר, מה לכל זה ולברכת המזון - על כך משיב הרב זצ"ל:

ע"כ ראוי לאיש הישראלי להכיר ערך מזונו הפרטי, שהוא מניח בזה אבן אחת בבנין העולם היותר כללי והיותר קדוש ונשגב, ומה מאוד תרומם נפשו וידע כי הוא יושב אל השלחן אשר לפני ה' (עולת ראייה ח"א, עמ' שסא-שסה).

כאשר אדם ניגש לסעוד, עליו להפנים שהאכילה, שאף שהיא לעצמה הינה פעולה אנוכיית בלבד, ואין איש אחר הנהנה ממנה זולתו - אף על פי כן היא מצטרפת לבניין האומה והעולם, אם יחזק את עצמו באכילה, ותהיה כוונתו לתרום את חלקו בבניין היותר גדול של הבריאה כולה.

כל זה עניינו של הפרט, של היחיד. לגבי הכלל יש להכיר שמה שירושלים עושה לעם ישראל, בית המקדש עושה לאנושות כולה. ירושלים היא הצורה הרוחנית של האומה הישראלית, והיא זו שמאחדת אותה - "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדו" (תהילים קכד, ג), ו"אמר ר' יהושע בן לוי, עיר שעושה כל ישראל חברים" (ירושלמי, חגיגה פ"ג).

ובדומה יהוה ביהמ"ק את המרכז שיאחד את כל האנושות כולה סביבו, על כן פסגת תיקון העולם יהיה לעתיד לבוא כש"נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמם רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב ב-ג). וכן אמר הנביא זכריה "והלכו יושבי ארץ אל אחת (מצודות: עיר אחת אל יושבי עיר אחרת) לאמר נלכה הלוך לחלות את פני ה', ולבקש את ה' צבאות, אלכה גם אני. ובאו עמם רבים וגוים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלים, ולחלות את פני ה'... בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים, והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר, נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם" (זכריה ט כא-כג).

וזהו שסיים שלמה את תפילתו בחנוכת המקדש ואמר "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא, ובא מארץ רחוקה למען שמך. כי ישמעון את שמך הגדול ואת ירך החזקה וזרועך הנטויה, ובא והתפלל אל הבית הזה, אתה תשמע השמים מכון שבתך, ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל, ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי (מל"א ח, מ-מד). ואת ברכתו לעם חתם שלמה במילים "למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד..." (שם שם ס-סא).

בזאת יבוארו דברי חז"ל על המקרא "לך ה' הגדולה ... והנצח וההוד... לך ה' הממלכה" (דבה"א א כט, יא), "והנצח זו ירושלים, וההוד זה בית המקדש" (ברכות נח סע"א). על הממלכה כתב הרב קוק זצ"ל:

העוז הלאומי של המלוכה מקושר עם ירושלים, ששם ישבו כסאות לבית דוד. החוסן הלאומי הישראלי פוגש בדרכו מכשולים רבים, ובוודאי עוד יפגוש בעתיד, אך את כולם **ינצח** בעוז ה' ויעמוד **לנצח**.

והוסיף הרב:

נבדל מזה הוא רוח ה' אשר על ישראל, שהוא עתיד להיות לאור עולם. בו אין תכונת הפגישה של ההתנגשות להתפשט בכוחו, כי לא נצטוונו לשאת חרב ומלחמה ולקרא בשם ה' לעמים לא ידעוהו. כי אם כאשר יגדל שם ישראל, ועמים רבים יראו את **ההוד** והתפארת והקדושה, ושלום העולמים הנמשך **מהוד** דעות נשגבות כאלה, שבהם רפודה קדושתן של ישראל, בלא פגישה של התנגשות ובלא התגברות, ירוצו לבקש את ה' אלקי ישראל. א"כ ביהמ"ק, מקום האורה, **לא בנצח** יתגבר, לא בהוראת **ניצוח**, המורה התגברות של פגישה של התנגדות, כי אם **בהוד** הנתון עליו, ברוח החן והקדושה, לפניו יכרעו איים, ועמים רבים יבקשו פני ה' בהר ציון, **עפ"י תביעה הבאה מהכרה פנימית מצדם**, שזהו ערך פעולת **ההוד**, כ**הוד** מלכות הנתון על מלך רב צדק ואביר חכמה, שמאבה ורוממות נפש ירוצו הכל להכנס תחת דגלו. וההוד זה ביהמ"ק (עולת ראייה ח"א, עמ' רלד).

לדעת הרב קוק, על ירושלים בירת הממלכה הישראלית אנו מצווים להילחם, ומוכסחים אנו שננצח, "את כולם **ניצח** בעוז ה' ויעמוד **לנצח**", שכן ל"נצח" יש שתי משמעויות - ניצחון ונצחיות, וע"כ הנצח זו ירושלים. אך ביהמ"ק מציין את ההשפעה של האומה הישראלית על האנושות, ועל כך אין אנו מצווים להילחם, כי ההשפעה על האומות לא תהיה בדרך של מלחמה, אלא בדרך של הכרה פנימית מצדם, כשיראו את **ההוד** והתפארת הנמשכת מההתנהגות האישית של כל יהודי, וההתפעלות שתהיה להם מההנהגה המדינית והחברתית של האומה הישראלית, וע"כ ירוצו לבקש את ה' אלקי ישראל. וזוהי פעולת **ההוד** - ההתרשמות מהגודל והרוממות של עם ישראל, ע"כ **ההוד** זה ביהמ"ק. זהו א"כ הזמן שבו נתבע לבנות את הבית ע"י אומה"ע לאחר שיכירו בערכו, וידחקו בנו למלאות את חובתנו הכלל אנושית ולבנות את בית המקדש.

סימן לדבר נתן הנצי"ב מוולאז'ין. "אבל בזמן שחרב הבית, אפי' מזבח קיים, אי אפשר להקריב שום קרבן שהוא לריח ניחוח (שכן נאמר שם 'ולא אריח בריח ניחוחכם', חוץ מקרבן פסח שלא נאמר בו ריח ניחוח) **עד שיהיה הערה מן השמים ורשיון מאומות העולם לבנות את בית המקדש**, אז אפי' בבנין המזבח לבד יהא אפשר להקריב קרבן, שאז סרה הקללה של 'והשימותי את מקדשיכם', וממילא סרה הקללה 'ולא אריח'" (הרחב דבר, ויקרא, כו לא).

לשם מה יש צורך ברשיון מאומות העולם כדי לבנות את בית המקדש, הרי האו"ם אינו מחלקת הבנייה של עירית ירושלים? ! אלא ההכרה מצדם של האומות בחיוניות של בית המקדש חייבת לבוא כדי להיווכח שאכן הגיע העת, עת לחננה כי בא מועד.

באמת היו אומות העולם אמורים להכיר בדבר זה לפני זמן רב. וכך אומרים חז"ל: "אמר ר' יהושע בן לוי, אילו היו אומות העולם יודעים מה היה המקדש יפה להם, קסטרויות (=מחנות חיילים ומבצרי שמירה) היו מקיפים אותו כדי לשמרו, שהיה יפה להם יותר משל ישראל, שכן שלמה סידר תפילה 'וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא' (מל"א ח, מא) וגו'. ולעולם הבא אומה"ע רואים לישראל היאך הקב"ה עמהם, והן באין להדבק להם, שנא' 'בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים וגו' (זכריה ח, כג). ובהמשך המקרא נאמר "והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם", ולמעלה מזה נאמר שם "ובאו עמים רבים וגויים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלים ולחלות את פני ה'" (במדבר רבה א, ג).

ברם החטא גרם, והבנה זו של אומות העולם נתעכבה, וכך כתב הרב קוק זצ"ל:

לולא חטא העגל היו האומות יושבות ארץ ישראל משלימות עם ישראל ומודות להם, כי שם ה' הנקרא עליהם היה מעורר בהן יראת הרוממות, ולא הייתה שום שיטת מלחמה נוהגת,⁹ וההשפעה הייתה הולכת בדרכי שלום כבימות המשיח, רק החטא גרם ונתאחר הדבר אלפי שנים (אורות עמ' יד).

בסופו של דבר ההתקדמות בהכרה של האומות בגדלותן של ישראל תלויה בנו. כשאנו חוטאים ושפלים, ואיננו מיצגים בחיינו האישיים והלאומיים אידאל אלקי, אין בהם יראה מפנינו, הם אינם רואים כי שם ה' נקרא עלינו, ואינם מתפעלים מאתנו. רק כשנהיה מה שאנו צריכים להיות, אז יאמרו הגויים, "לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה", וזה יהיה האות וההערה מן השמים, שאכן הגיע העת לבנות את ביהמ"ק.

לדברי הגר"א, האזהרה במסכת כתובות, שלא לעלות בחומה ולא לדחוק את הקץ וכו', לא נאמרה על העלייה לארץ, כפי הסבורים כך עד היום, אלא על בניין בית המקדש, שעליו נאמר "אם ה' לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו" (תהלים קכז א). "ואח"כ בא המשיח. אלא שמוזהרים שלא ידחוק את הקץ וכו'. אלא שמושבעין שלא יצאו מאליהן לבנות את בית המקדש, שושנא דלעילא עד שיבוא" (הגר"א, שיר השירים ב, ז פירוש ע"ד הנסתר).

(ד) ה' צבאות ומלך הכבוד

ב"סיני" אב תרצ"ז פרסם הרב צבי יהודה זצ"ל מאמר על הכותל, שבטעות נתייחס אל הרב קוק זצ"ל. מאמר זה שב ונדפס בספרו לנתיבות ישראל (מאמר כתלנו עמ' 20 - 18), וכך נאמר שם בין השאר:

זקופים וחזקים עומדים פה טורי האבנים האלה, וכמצבת חיים מודיעים הם: פה חי עם ישראל, פה גנוז אור חייו, עז כחו וגאון קדשו, ומופיע ועולה, מתוך שארית פליטת הגלות, בדבר ה' אשר בקרבו לכל העמים, לכל האדם, לכל באי עולם.

עומדת ומסוככת היא מצבת-חיים זו בפני הר החמדה, ואסירי תקוה, חלושי גולה וצופי גאולה, עומדים הבנים ומתדפקים על מסך האורה. מיחלים להטהרם מטומאת גלותם ומגעולי אויר ארצות העמים, בהגלות האור הבהיר, בקום החיים השלמים, בהבנות העולם המלא עם השם המלא, אשר אך אז ימלאם לבם תשאים נפשם ותכשירם רוחם, וכל הגוים יביאום אז לעלות ההרה ולבא אל המקום פנימה בהנשא פתחי עולם להדר מלך הכבוד, חי העולמים, אשר ימלא את כל הארץ¹⁰.

דבריו מפליאים, מדוע אנו זקוקים לגויים שיעלו אותנו ההרה, ויכניסונו אל המקום פנימה, וכי איננו מכירים את הדרך? אין זאת אלא שהדברים מבוארים עפ"י מה שביררנו, שאת בית המקדש איננו בונים מעצמינו כל זמן שהאומות אינם מכירים בערכו, ולא מדרבנים אותנו לבנותו.

⁹ מקור הדברים בכתוב, "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כח, יא).

¹⁰ לפיסקא זו העירני ידידי הרב בני אייזנר זצ"ל.

והנה הרב רומז בכיור לפרק כ"ד בתהלים "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו", כשכתב "בהנשא פתחי עולם להדר מלך הכבוד". לכשנדייק בדברי הפרק נמצא שדברינו רמוזים בו. על פי דברי הגמרא בשבת (ל ע"א), אמר שלמה פרק זה בשעה שניסה להכניס את הארון אל הבית פנימה, ודבקו השערים זה בזה, ולא הניחו לו להכניסו. שלמה התפלל ולא נענה, עד שהוא אמר מזמור זה, שיש בו שתי בקשות: "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי זה מלך הכבוד, ה' עיזו וגבור, ה' גבור מלחמה. שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד, ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה".

המפרשים פירשו את שתי הבקשות ככפל העניין (ראה מצודות דוד ורד"ק), אך המלבי"ם מפרש שם שיש חילוק בין הבקשה הראשונה והשנייה. הראשונה מדברת על ה' המופיע כגיבור מלחמה, ושהפחד הוא הגורם לפתיחת השערים; ואילו הבקשה השנייה אינה עוסקת בפחד, אלא ביראת הרוממות. ועל דרך זו נראה לפרש הבדלים נוספים שבשתי הבקשות.

א. בבקשה הראשונה נאמר "והנשאו פתחי עולם", ובשנייה "ושאו פתחי עולם".

ב. בראשונה באה ההגדרה "ה' עיזו וגבור, ה' גיבור מלחמה" ואילו בשנייה נאמר "ה' צבאות הוא מלך הכבוד".

ג. בראשונה נאמר "מי זה מלך הכבוד", ובשנייה "מי הוא זה מלך הכבוד".

כבר ציין המלבי"ם שם, על "הנשאו פתחי עולם" - "שהנפעל מורה שיינשאו מצד ההכרח, והוא מצד שה' הוא המושל להרוס כל סדרי הטבע לגמול ולענוש, שמצד זה ייראו כולם מפניו יראת הפחד", ולכן אמר שה' גיבור מלחמה - ומצד זה ייאלצו השערים להיפתח. לעומת זאת בבקשה השנייה נאמר, "שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם", שישאו את עצמם, וזה בלא הכרח ולא מפחד העונש, אלא מצד יראת הרוממות, משום שהוא מלך הכבוד.

מהו התוכן המונח של המבע "ה' צבאות הוא מלך הכבוד", שגורם ליראת הרוממות? כשניגש דוד למאבק עם גליית הוא מתריס כנגדו: "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון, ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלקי מערכות ישראל אשר חרפת. היום הזה יסגרך ה' בידי והכיתיך והסירותי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלישתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלקים בישראל" (שמ"א יז, מה-מו). וכך אומרת הגמרא: "ר' יוסי אומר, צבאות כולו נמחק, שלא נקרא צבאות אלא ע"ש ישראל, שנא' (שמות ז ד) 'והוצאתי את צבאותי, את עמי בני ישראל מארץ מצרים'" (שבועות לה ע"ב). כלומר, צבאות אינו שם של קודש, אלא חול, וע"כ מותר למוחקו, משום שצבאות הוא כינוי לעם ישראל. ועל כך כתב הרב קוק זצ"ל, ש"ה' צבאות הוא ה' אלקי ישראל, וצבאות ישראל צבאות ה' הם" (אורות עמ' כד). א"כ "ה' צבאות" משמעותו ה' המתגלה ע"י הצבאות, היינו ע"י עם ישראל.

ונראה, שגם התואר "מלך הכבוד", על שם ישראל הוא נקרא. לאחר חטא המרגלים התחנן משה לפני רבש"ע וביקש מחילה, וה' נענה לו "ויאמר ה' סלחתי כדברך". אלא שנוספה גם הסתייגות, "ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ, כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים... אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם, וכל מנאצי לא יראוה" (במדבר יד, כ-כג). כלומר, העונש על חטא המרגלים היה שכל הדור שיצא ממצרים ימות במדבר חוץ מכלב ויהושע.

והנה אנו קוראים בס' תהלים ובס' יחזקאל על עונש נוסף שהוטל על ישראל בגין חטא המרגלים, עונש שלכאורה אינו מוזכר בתורה. בס' יחזקאל נאמר, "גם אני נשאתי את ידי להם במדבר, להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות" (יחזקאל כ כג). וכן מסופר בס' תהלים על חטא המרגלים, "וישא ידו להם להפיל אותם במדבר, ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות" (תהלים קו, כד-כז). היכן נרמז בתורה עונש של גלות מלבד הגזרה שימותו במדבר?!

על תמיהה זו ענו חז"ל:

'אולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ' - אלו ישראל שנקראו **כבוד ה'**, שנאמר 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו', מיכן שנגזרה גזרה על ישראל שיהיו גולים בין אומות העולם. וכן אמר דוד (תהלים קו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר וגו'. ד"א ואולם חי אני וימלא **כבוד ה'** וגו', כי מתוך שישראל חוטאים לפני, ואני סולח להם, ימלא **כבוד ה'** את כל הארץ, שיהיו אומה"ע אומרים: אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו (פסיקתא זוטרתא שלח ק"ז).

לדעת המלבי"ם והנצי"ב כך פירושה של דברים. עם ישראל הוא שלוחו של הבורא להיות במרכז האנושות ולהיות לאור עולם. מרכז זה מקומו בירושלים, וכמש"כ לע"ל "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב' א-ג). ברם כשחטאו ישראל במדבר - "וימאסו בארץ חמדה" (תהלים קו כד) - נוצר יחס של הסתייגות מארץ ישראל, וע"כ השתנתה התכנית האלקית. ההשפעה של ישראל לא תצא מעתה מירושלים אלא דרך הפיזור שבגלות. "שמזה שנגזר פיזור ישראל בכל הארצות, נגלה באמת **כבוד ה'** ע"י ישראל, ומזה יצא שחלפו עבודת אלילים, עד שיגיע שכליל יחלופו ויעברו ונגלה כבוד ה' בכל הארץ" (העמק דבר, במדבר יד כא. וע"ש במלבי"ם תורה אור).

וכך פירושו של מקרא: "וימלא כבוד ה'" - אלו ישראל, "את כל הארץ", כלומר ע"י פיזורם של ישראל הנקראים "כבוד ה'" בכל הארץ, ישראל יפיצו בין אומות העולם את עקרונות היהדות וישפיעו עליהן. ועוד הוסיפו בפסיקתא, "דבר אחר, וימלא כבוד ה' את כל הארץ, כי מתוך שישראל חוטאים לפני ואני סולח להם, ימלא כבוד ה' את כל הארץ, שיהיו אומה"ע אומרים, אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלוקיו". כלומר, ע"י שישראל חוטאים ונענשים, ולבסוף ה' סולח להם ומחזירם למעמד הראשון, יבואו אומה"ע להכרה בהשגחה האלקית ובמעמד האלקי של ישראל.

לפי תורת החילופין של הנצרות, לאחר שחטאו ישראל בעגל, המירם רבש"ע באחרים, ומעתה כל המאמינים באותו האיש, הם הם ישראל האמיתיים. בעבר טענו הנוצרים "שאלקים שונא את היהודים, ולעולם לא תהיה להם מדינה ולא בית מקדש" (יוחנן כריסוסטומוס, בישוף ופטריארך מאבות הכנסייה מהמאה הרביעית. מיהו העם הנבחר, אבי בקר ידיעות אחרונות עמ' 102).

יש"ו עצמו אמר על ירושלים: "הראיתם כל אלה, אומר אני לכם, לא תישאר פה אבן על אבן אשר לא תיהרס" (מתי כד, ב). "והייתה ירושלים מרמס לגוים עד אשר ימלאו עתות הגוים" (לוקס כא, כד). חרבן ירושלים היה בעיני הנוצרים מעין אישור לאמונתם.

כשהגיע הרצל לוותיקן לבקש סיוע מאת האפיפיור לחזרת היהודים לארצם, אמר לו האפיפיור "אין בכוחנו למנוע מיכם לעלות לירושלים, אבל לעולם לא ניתן לכם את תמיכתנו. כראש הכנסיה, אני יכול לתת לך תשובה אחרת. היהודים לעולם לא הכירו באדונינו, ולכן איננו יכולים להכיר בעם היהודי. כאשר תבואו לפלשתינה, אנו נהיה שם כדי להטביל את כולכם" (הנצרות בעיני היהדות - עבר, הווה ועתיד. הרב ד"ר יצחק דב קורן עמ' 7).

מזכיר הוותיקן, הקרדינאל פיטרו גספארי, אמר בעקבות הצהרת בלפור "הסכנה המפחידה אותנו יותר מכל היא הקמת מדינה יהודית בפלסטינה" (מאמר של מורדי מילר בעולם קטן גליון 527, ויגש תשע"ו).

סבלם של היהודים הוא חלק מאמונת הנצרות, "היהודים שטבחו אותו ולא האמינו בו... שהובסו ע"י הרומאים ונעקרו מממלכתם, שבה כבר שלטו זרים, ופוזרו לכל עבר, כך שאין מקום בו אין יהודים, המספקים לנו עדות בכתבי הקדש שלהם שלא זייפנו את הנבואות על יש"ו" (אוגוסטינוס, מאבות הכנסיה מיהו העם הנבחר עמ' 122).

והנה מתברר שאלקים סלח לעם ישראל, וישראל שבים לארצם, נדחי ישראל מתקבצים, והארץ נותנת פירותיה. משום כך מודה האפיפיור הנוכחי, במסמך שיצא לפי שנתיים, (חנוכה תשע"ו), שהברית בין ישראל ורשב"ע עדיין קיימת. "הברית שאלקים כרת עם ישראל היא דבר שאין להשיבו או לשנותו, שנא' "לא איש א-ל ויכזב ובן אדם ויתנחם" (במדבר כג ט). לדעתו, הברית בין ישראל וה' מעולם לא הופרה. ועל השאלה איך זה מסתדר עם יסוד הנצרות שהאמנו בו עד עתה, שמי שאינו מאמין ביש"ו לא יזכה לישועה, באה התשובה "דבר זה נותר בגדר מסתורין עליון" (עולם קטן הנ"ל, מורדי מילר).

וכך נאמר במסמך הוותיקן משנת 1985¹¹ "התמדתו של עם ישראל, בעוד שעמים עתיקים רבים כל כך נעלמו בלא להותיר עקבות, היא עובדה היסטורית ואות שיש לפרשו כחלק מן התכנית האלוקית... הקיום של עם ישראל היה מלווה בפוריות רוחנית תמידית, מתקופת התלמוד, דרך ימי הביניים ועד לעידן המודרני. השרשים שלנו הם בנחלת האבות המשותפת... העם היהודי נשאר עם נבחר" (השילוח תשרי תשע"ז עמ' 175. דף שבועי, בר אילן. 1263, פ' צו).

המושג "כבוד ה'" יש לו שתי משמעויות. האחת כפשוטו - קידוש השם בעולם; והשנייה - כינוי לעם ישראל. ושתיהן אמת, שכן ע"י עם ישראל שהתפזר בעולם, נוצר כבוד ה'. עם ישראל מגלה את כבוד ה' הן בפזורה בעולם והן בחזרתו לארצו. וא"כ לא רחוק הוא לומר שהתואר "מלך הכבוד" משמעותו, שה' מתגלה כמלך ע"י עם ישראל שהם "כבוד ה'". וע"כ אומר המשורר, ששערי המקדש לא יפתחו ע"י גילוי ה' כמלך גיבור מלחמה, אלא דווקא ע"י ה' שהוא אלקי צבאות ישראל, וע"י ה' שהוא מלך הכבוד, שהוא אלקיהם של ישראל, הנקראים "כבוד ה'". "כי כבודם של ישראל וגדולתם בעולם מביא את ההכרה של כבוד שם ה' אלקי ישראל, הנקרא על עמו, שתתגדל בעולם, ומזה תצא האורה והטובה השלמה אל הכל" (עולת ראייה ח"א עמ' שיד). "וע"י מה תבוא ההכרה של שם אלקי ישראל ותורתו להתודע על בוריה בעולם - ע"י מה שיבוא בכם (בשערים) מלך הכבוד, כלומר, שיתגדל כבודם של ישראל, עוזם וחוסנם בעולם" (שם). או-אז יפתחו השערים מעצמם, בלא כפייה ומלחמה, ומתוך יראת הרוממות. "וההוד זה בית המקדש". "הנה נשאר לכאורה רק דרך המתנינות, והוא שישראל יפרח בכוחו

¹¹ "הערת על הדרך הנכונה להצגתם של היהדות והיהודים בחינוך והטפה הקתוליים", סעיף 6

העצמי, יתגבר בשם ה' אלוקיו, ובהמשך הזמן יחדרו קרני האורה אל כל גויי הארץ, ובכוח בחירה עצמית יסכימו גם פתחי עולם לשאת ראש, להתרומם אל המטרה הנעלה הקדושה, דעת שם ה' אלקי עולם, הנוהג בחסדו כל דור באופן כזה, כשכל אומה תקבל את יסוד האמתיות ע"פ כח הכנתה העצמית (עו"ר שם).

נמצא, שהכול תלוי אפוא בהתנהגותו של עם ישראל, במוכן האישי והלאומי, ורק על ידם מתקדש שם השם בעולם. וכ"כ הבית הלוי בדרשותיו עה"פ "אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה" (בראשית מו ד).

דכאן באה לו ההבטחה הגדולה שבכל ההבטחות, שיהיה נקרא שמו על ישראל. והכוונה בזה, דלעולם לא יתפרסם שם כבודו בעולם, ע"י מעשה היוצא מדרך הטבע, רק באמצעות צורך ישועתם של ישראל. וע"י ישועת ישראל יתפרסם שם כבודו בכל העולם. ובכל מעשה ובכל זמן שיהיו ישראל בשפלות, חלילה, יהיה גם כבודו בהסתר ובהעלם. וז"ש "אנכי ארד עמך מצרימה", שכל זמן שאתה בירידה, גם כבודי אינו נגלה בעולם. וז"ש בדרך משל שירד עמו למצרים ... וזהו ג"כ כוננת חז"ל באומרים שהקב"ה שיתף שמו עם ישראל, והכוונה בזה דפרסום שם כבודו שיתף שיהיה רק ע"י ישועתם של ישראל.

ועיין שם באריכות, שגילוי שם השם בעולם יבוא רק ע"י עם ישראל. וכך אנו אומרים בתפילה לעצירת גשמים "בוחר בעמו ישראל להודיע גודלו והדרת כבודו". וכ"כ המלבי"ם על הפסוק "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו וכו'" (ישעיה מג ז-ח). "שתכלית כל הבריאה הוא לכבודי, וכבודי לא יתגלה אלא ע"י קיבוץ גלויות והתגלות מלכות שמים ואחדותו".

וכך הסביר שלמה המלך בעצמו, מדוע הוא בונה את הבית ולא דוד אביו: "וישלח שלמה אל חירם לאמר, אתה ידעת את דוד אבי, כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלוקיו מפני המלחמה אשר סבבוהו, עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו. ועתה הניח ה' אלקי לי מסביב, אין שטן ואין פגע רע, והנני אומר לבנות בית לשם ה' אלקי, כאשר דבר אל דוד אבי לאמר, בנך אשר אתן תחתיך על כסאך, הוא יבנה הביתי לשמי" (מל"א ה, טז-ט).

העיכוב מצד דוד אינו רק מפני שהיה עסוק במלחמות ולא התפנה לבניין הבית, אלא משום שכך הוא הסדר הנדרש, וכמ"ש המלבי"ם שם: "ויש בזה ג' כוונות. אם כפשוטו, שלבנות בית גדול הזה צריך עת שלווה ושקט. ואם מפני שכן גם מצות התורה, שלא יבנו בית נבחר עד יניח ה' להם מכל אויביהם, כמ"ש חז"ל ג' מצות נצטוו ישראל, למנות מלך, להכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה. והוכיחו שם שבנין בית הבחירה יהיה בסוף, כמ"ש 'והניח ה' וגו' והיה המקום אשר יבחר וכו'" (שם שם, יז).

והנה נתקיים הדבר בשלמה, כמ"ש "ויבואו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה מאת כל מלכי הארץ אשר שמעו את חכמתו" (שם שם, יד). ורק אז נתעורר הרצון לבנות את בית הבחירה, כשהכירו אומה"ע בערכם של ישראל ושלמה.

ואלו הן גם שתי המשמעויות של השם "הר המוריה", "מאי הר המוריה, חד אמר שיצאה ממנו הוראה לישראל, וחד אמר שיצא ממנו מורא לעובדי כוכבים" (תענית טז, ע"א). ופירש"י, "שיצא ממנו הוראה": תורה לישראל, 'כי מציון תצא תורה', 'יורו משפט ליעקב', ו"מורא לעכו"ם": ששומעין גדולות ישראל וירושלים ומתפחדין עליהם. ושני הדברים חד הם, שע"י התורה שבישראל מגיעים

אומה"ע ליראת הרוממות. זהו א"כ החילוק בין הבקשה הראשונה לשנייה. בראשונה מבקשים שהשערים יינשאו מפחד ה' שהוא גיבור מלחמה. בשנייה מבקשים שיפתחו השערים מעצמם, מצד ההכרה בגדלות עם ישראל, שעל ידם ה' הוא מלך הכבוד.

נותר אפוא להסביר את החילוק האחרון, שבראשונה שאל שלמה "מי זה מלך הכבוד", ובשנייה שאל "מי הוא זה מלך הכבוד".

כבר ביארנו במאמרנו "יתגדל ויתקדש שמייה רבה", שהשם הנסתר ביותר של הקב"ה הינו "הוא", שהוא מורכב מג' האותיות החסרות שבמקרא "כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור" (שמות יז טז). ופירש"י: "ומהו כס ולא כסא, ואף השם נחלק לחציו - נשבע הקב"ה שאין שמו שלם, ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם, שנא' 'האויב תמו חרבות לנצח וגו' וה' לעולם ישב', הרי השם שלם, כונן למשפט כסאו - הרי כסאו שלם". א"כ חסרה האות א' מהכסא, והאותיות ו' וה' מהשם. ועיין ברכנו חיי שהאריך בזה, וציין למקרא "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו", הרי האותיות החסרות, אוה, וכשיושלמו יהיה לה' מושב בציון (בסוף פ' בשלח). וא"כ לשון אוה היא "תשלום השם והכסא", ואנו מצפים בכליון עיניים לתשלום זה; וכן השם 'הוא', שהוא הרכבה שונה של ג' אותיות אלו, הוא שמו של הקב"ה. במאמר הנזכר הבאנו דוגמאות רבות לכך, ונזכיר שתי דוגמאות. אחת, שאנו אומרים בתפילת שחרית, "לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו לעד קיימת". כש'הוא' יהיה קיים, אזי יהיו השם והכסא שלמים, ואז תתכונן מלכותו. והשנייה, עה"פ "ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה" (שמות ב ו), אמרו חז"ל "מלמד שראתה שכינה עמו" (סוטה יב ע"ב). והיכן ראו חז"ל שכינה שם? אלא שפירקו את התיבה "ותראהו" לשניים, כאילו נכתב "ותראה הוא", שראתה שם את 'הוא' (יתגדל ויתקדש שמייה רבה' מדרכי הכרם ח"ג, עמ' 139).

על כן שלמות השם והכיסא תתממש רק כאשר יופיע השם "הוא", או-אז יהיה העולם שלם והשם שלם. ולכן השאלה האחרונה "מי הוא זה מלך הכבוד" משמעה הוא, מתי יתגלה השם "הוא" - והתשובה היא כאשר יתגלה ה' כ"ה' צבאות" וכ"מלך הכבוד" ע"י שלמותם של ישראל. והם הם הדברים של הרב צבי יהודה זצ"ל שאמר על הכותל: "בקום החיים השלמים, בהבנות העולם המלא עם השם המלא", כאשר יושלמו האותיות "הוא", כאשר ישראל יבואו אל פסגת השלמות, ויופיע השם השלם, "כל הגויים יביאום אז לעלות ההרה, ולבא אל המקום פנימה, בהנשא פתחי עולם להדר כמלך הכבוד".

(ה) מעשה אבות סימן לבנים

כבר קבע הרמב"ן, "שכל מה שאירע לאבות - סימן לבנים... לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים" (בראשית יב, ו), לפיכך עלינו להתבונן באירועי האבות, כדי שנוכל לחזות את העתיד לבוא עלינו כבנים.

וכשנתבונן בקבורתו של יעקב אבינו, נראה שהתורה מציינת, שספדו לו בגורן האטד, "ויבואו עד גורן האטד אשר בעבר הירדן, ויספדו שם מספד גדול וכבד מאוד, ויעש לאביו אבל שבעת ימים" (בראשית נ, י). ואמרו על כך בגמרא: "דכתיב ויבאו עד גורן האטד, וכי גורן יש לו לאטד? א"ר אבהו: מלמד,

שהקיפוחו כתרם לארוננו של יעקב כגורן זה שמקיפים לו אטד, שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה. תנא: כולם למלחמה באו, כיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארוננו של יעקב, נטלו כולן כתריהן ותלאום בארוננו של יעקב (בתנחומא איתא שהכנענים הם אלו שנטלו כתריהם והקיפו את ארוננו של יעקב. ר' תו"ש שם). תנא: שלשים וששה כתרם נתלו בארוננו של יעקב. ופירש רש"י: שלשים וששה כתרם - י"ב נשיאים דישמעאל וכ"ג אלופים נמנו בעשו. ואם תאמר כ"ה [אלופים] הן [ולא כ"ג], תימן וקנז נמנו ב' פעמים. וא"ת קרח נמנה ב' פעמים, שני קרח הן אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה. ומ"מ ל"ה הן וכתרו של יוסף, הרי ל"ו (סוטה יג ע"א). ובתנחומא איתא שמלכי הכנענים הם שתלו כתריהם על הארון והקיפו אותו. (תורה שלמה שם).

והנה בספר "אמונת עיתך" לרב משה וולפסאן שליט"א (משגיח רוחני בישיבת תורה ודעת בברוקלין נ.י.) הוא רומז למשמעות של 'גורן' בתהליך הגאולה, וזה לשונו:

וע' בס' רגל ישרה ערך "גורן", ונכפלו דבריו בס' אגרא דכלה, עה"פ בפ' ויחי "ויבואו עד גורן האטד", ושם מבואר עפ"י הסוד, שתיבת "גורן" יש בו **ייחודים נפלאים השייכים לגאולה ולבית המקדש**, ומשום הכי היה מעשה דבועז ורות בגורן, וגם מקום המקדש היה גורן הארונה וכו', ע"ש, ודבריו הם עפ"י דרכי היחוד בנסתרות" (אמונת עיתך ח"ב, פ' מסעי עמ' רז).

כשבני ישראל מתקרבים לארץ ישראל לקבור את יעקב, חוברים בני עשו וישמעאל למלחמה על שבטי ישראל, כי זו היא מלחמת ד' המלכויות נגד רוחו של משיח (עי' ריש המאמר). אך כשהם רואים את הכבוד שמנחילים המלכים ליעקב, והכתרים שסביב ארוננו, גם הם, נשיאי ישמעאל ואלופי אדום, מכירים בערכו ותולים את כתריהם בארון.

וכן מצינו ביעקב כשנאבק עם שרו של עשו, ולקראת סוף המאבק מבין שרו של עשו שלא יוכל לו ליעקב, והוא מבקש להיפרד ממנו לשלום. "וירא כי לא יכול לו, ויגע בכף ירכו וגו' ויאמר שלחני כי עלה השחר. ויאמר לא אשלחך; אם ברכתני" (בראשית לב כג).

לכאורה, היה צריך יעקב לקבל את הצעתו בשמחה, ולסיים אחת ולתמיד את מעגל השנאה, אך יעקב מבין שהסכסוך לא יגמר בזה, שכן שורשיו עמוקים ביותר, והם נוגעים במאבק היסודי של המלכויות בישראל, ובוודאי ימצאו עליות נוספות בעתיד, ומשום כך יעקב מסרב לראות את סיומו של המאבק, אלא א"כ יודו האומות שעם ישראל ראוי לברכה. לכן "ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני" (בראשית לד, כו). ופירש"י, "הודה לי על הברכות שברכני אבי". וכשאמר לו המלאך, "לא יעקב עוד שמך", פירש"י: "לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה וברמיה, כי אם בשררה ובגילוי פנים. וסופך שהקב"ה נגלה אליך בבית אל ומחליף את שמך, ושם הוא מברכך, ואני אהיה שם ואודה לך עליהם. ועל כורחו הודה לו עליהן, וזהו ויברך אותו שם". ועוד דרשו חז"ל, "ויברך אותו שם - ברכו שיזכו בניו לעבוד את בוראם בירושלים" (לקח טוב. ר' תורה שלמה שם אות קמח), וכ"כ רבנו בחיי. בסופו של דבר יכירו האומות במרכזיותה של ירושלים ובברכה שהיא מעניקה להם.

וכשם שמצינו ששרו של עשו הסכים על הברכות, שנאמר "ויברך אותו שם" (בראשית לב, כט), כן בזמן הגאולה עתידים מלכי הגוים שיסכימו לברכותינו, הוא שהבטיחנו הנביא, "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך אפים ארץ ישתחו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קוי" (ישעיה מט, כג).

את החזון של ישעיהו, "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך" קשה לאומות העולם לקבל, מטעמים ידועים:

עד תור הגאולה העתידה השפענו על העולם רק לימודי חובות, מוסר וצדק היוצא מדעת אלקים אמת, וחובות אין העולם חפץ לקבל, ואם הוא מקבל, נשאר בלב טינה על המעורר הראשי לידיעת החובה, שאינה נותנת לנפש הברברית להתפשט בכל מאווייה (הרב קוק, אורות ישראל פרק ה, טו).

אך האמת תורה דרכה, ובעתיד הכול יודו בה:

אבל בבוא התור של אור העולם להגלות, יודע לעולם שדרכי החיים של העונג האמיתי אנחנו משפיעים בעולם, את אושר החיים הנותן לו את ערכו, אשר מבלעדיו הוא שלול כל ערך, ואושר ועונג זה דבר השווה לכל, עכ"פ לחשוק בו, ואת המקור המשפיע אושר ועונג מכבדים ומחבבים. וע"כ יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים בכנף איש יהודי" (שם).

זו הייתה הברכה הכפולה שנתברך אברהם בניסיון העקדה - "כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו. והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי" (בראשית כב, ז-יח). הברכה הראשונה גלויה, כמותית, קשורה בקיום הנצחי של עם ישראל; והברכה השנייה "והתברכו בזרעך כל גויי הארץ" היא סמויה מן העין. וזה לשונו של הרב קוק:

הופעת ישראל בעולם בראשונה בצדו הגלוי, בתור עם בין העמים, עם מוקף משונאים החפצים לבולעו, והוא מתגבר ומנצח אותם, זאת היא תכונת הברכה הגלויה בישראל. אבל כל זה רק מעבר והכנה לעתיד הגדול, אשר אור ה' הגנוז יתגלה על ישראל, וכל העמים יכירו כי לא עם פשוט בין עמי העולם הוא ישראל, אלא הופעת דבר ה' באנושיות ובכל ההויה... לעומת שני ערכים אלה, החיצון והפנימי, יבואו בזמנים שונים, בתחילה התוכן הגלוי, "וירש זרעך את שער אויביו". אבל באחרונה הצורה הפנימית תתגבר, ותצא ממחבואה לאור עולם לעיני כל גויים, ויתברר לכל שאי אפשר שימצאו אויבים לגוי, שהוא נושא בתוכו ברכה לכל עמי התבל, ואז "יתברכו בזרעך כל גויי הארץ" (עולת ראייה ח"א, עמ' צו).

עובדת הישרדותו של עם ישראל, מלחמותיו וניצחונותיו, אכן מפליאים את כל האנושות כבר אלפי שנים, אך ההשפעה הגדולה לא תבוא דרך מלחמות וניצחונות, לא על ידי "גיבור מלחמה", אלא ע"י "מלך הכבוד", אור ה' המתגלה באומה, באופן אישי ולאומי, דרך מדינה שהיא יסוד כסא ה' בעולם (אורות עמ' קס), כשיאמר כל אדם לבנו "תהא כאברהם" (רש"י, בראשית יב, ג).

כדוגמא להכרה כזאת בעם ישראל נציין דברים ששמעתי מפי הרב צבי יהודה זצ"ל באחד השעורים, על הסופר הרוסי ולדימיר סולוביוב, שהיה ידידו של טולסטוי, ופעלו יחדו נגד תופעות אנטישמיות, - ויש שכתבו עליו שהיה גדול מטולסטוי בכשרונו הספרותי, ובכמה בתי כנסיות אמרו עליו קדיש במותו - שכשדיבר על נושא התפילה אמר שעיקרה של התפילה אינה בבקשה למילוי משאלות, אלא בעצם המפגש עם אלקים. מתוך כך אמר שחבל לבזבז את זמן התפילה על בקשות קטנות ופרטיות, ויש לנצל

זמן זה לבקשות "גדולות וכלליות". כדוגמא לבקשה גדולה וכללית, הראויה לכל אדם בעולם, אמר שיש לבקש שלומו וטובתו וגאולתו של עם ישראל, שזו אכן בקשה אידאלית כללית לעולם כולו¹².

(ו) בעקבתא דמשיחא

לאחרונה שמע העולם הצהרה מפי נשיאה של המעצמה הגדולה בעולם, שירושלים היא בירתה של העם היהודי לנצח, ושיסודותיה הונחו מלפני שלושת אלפים שנים. היו שזלזלו בהכרה זו, שהרי אין ירושלים זקוקה לאסמכתאות מאומות העולם, אחר שהיא ניתנה לנו בדבר ה' ונביאיו. אך לאור כל הדברים האמורים לעיל נראה, שאין להתייחס להצהרה זו כלאמירה פוליטית גרידא. יש בזה הנחת תשתית לבניין שיבנה במהרה בימינו, שכן היא משמשת התחלה לרישיון מאומות העולם, והיא "הערה מן השמים".

יש הממעטים בערכה ומבקשים לא להתייחס אליה ולא לשתף פעולה אתה, משום שמקורה בתנועה האוונגליסטית, לדעת רבים מתחבאת מאחורי הצהרה זו כוונת זדון נוצרית, להכין את הקרקע לביאת המשיח שלהם, ויש להם עניין לחזק את מדינת ישראל וירושלים כהכנה להופעתו, שכן אם ירושלים תהיה ביד המוסלמים, אין תקוה לקידום הגאולה.

כנגד טענה זו מן הראוי להציג את הסברו של הרמב"ם לתופעת הנצרות. דבריו של הרמב"ם אינם מפורסמים דיים, כיוון שהצנזורה הנוצרית חשה בסכנה הטמונה בדברי הרמב"ם והקפידה להשמיט פסקאות אלו מכל ספרי הרמב"ם. כיום שבו והדפיסו בדפוסים החדשים היוצאים לאור בארץ הקדש את הנוסח המקורי. וזה לשון הרמב"ם (ר' מהדורת פרנקל וקאפח):

אף ישוע הנוצרי שדימה שיהיה משיח ונהרג בבית דין, כבר נתנבא בו דניאל, שנאמר "ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו". וכי יש מכשול גדול מזה, שכל הנביאים דיברו שהמשיח גואל ישראל ומושיעם ומקבץ נדחיהם ומחזק מצוותן, וזה גרם לאבד ישראל בחרב ולפזר שאריתם ולהשפילם ולהחליף התורה ולהטעות רוב העולם לעבוד אלוה מבלעדי ה'. אבל מחשבות בורא עולם אין כוח ביד אדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. **וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח, ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנא' "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', ולעבודו שכם אחד"**. כיצד, כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו אמת היו, וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות. ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם ואינם כפשוטן, וכבר בא משיח וגילה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת, יצליח וירום וינשא, מיד הם כולן חוזרים ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום (הלכות מלכים יא, ד).

¹² וע' באריכות בדברי חכמי אומות העולם בספרי מדרכי הכרם כרך ב עמ' 171 .

הרמב"ם מבאר, שהפער בין אמונת היהדות לזו של עובדי האלילים הוא כ"כ גדול, שאין כל אפשרות של מגע והשפעה. על כן נוצרו מדרגת ביניים בין היהדות לאלילות, בדמות הנצרות והאיסלאם. בעזרת מדרגות ביניים אלו נוצרה אפשרות של השפעה על אומות העולם, וכך הן הלכו ונתעדנו, וקיבלו, כל אחת לשיטתה, את השקפת הייחוד היהודית, את אמונת הבריאה, את עניין השכר ועונש, את האמונה בתיקון העולם וערך המוסריות, ואת בריאת אדם בצלם אלוקים. דבר זה נעשה ע"י פרסום התנ"ך ותרגומו לשלוש מאות שפות, ופיזורם של ישראל בכל קצווי תבל. אמנם יש לדנות אלו השקפה שונה על המצוות שבתורה, אך יסודות רבים של יהדות עברו דרכן לאנושות.

סוף סוף זככה מיליוני לבבות להפיח רוח חדשה בגוים ובממלכות, הפיגה הרבה את רשעת האדם האלילי (אורות עמ' קט).

מדוע מנהיג רבש"ע את עולמו בדרך זו? כי "מחשבות בורא עולם אין כח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ומחשבותינו מחשבותיו". אך ברור, שהרמב"ם לא התכוון חלילה לומר, שעלינו לשתף פעולה עם הנצרות והאיסלאם, כיוון שהם מיישרים דרך למלך המשיח. הרמב"ם רק בא להסביר את המהלכים האלוקים שבהסתוריה¹³.

בעבר ניצלנו את הכרזת כורש, עלינו ארצה ובנינו את בית המקדש, אעפ"י שכורש עצמו החמיץ את"כ וחזר בו (ע' ר"ה ג ע"ב). כמו"כ בזמנינו באה הצהרת בלפור, והעלתה על סדר היום הבינלאומי את הזיקה שבין עם ישראל לארצו. ואף שכעבור חמש שנים ניסו אותם בריטים לחזור בהם, כששר המושבות הבריטי, וינסטון צ'רצ'יל, פירסם ספר לבן, ובין השאר הייתה בו פרשנות שונה של ההצהרה, ונטען שם שבזמנו נוצר רושם מוטעה, שלפיו הצהרת בלפור משמעה הקמת בית יהודי בכל שטחה של ארץ ישראל, ופלטנינה כולה אמורה להפוך ליהודית, כפי שאנגליה היא אנגלית. ובכך ממשלת בריטניה אינה רואה את הארץ כולה בתור בית יהודי לעם היהודי, אלא קובעת כי בית יהודי יוקם בא"י, ושעבר הירדן לא נכללה באותה הצהרת כוונות (67, ירושלים, מלחמה. גרעון אביטל-אפשטיין, תשע"ח. הוצאת מטר).

זכורני שהרב צבי יהודה זצ"ל אמר שאחר שהקב"ה סיבב הענינים שאומות העולם יכירו בשייכות של א"י לעם ישראל, שוב לא ניתנה להם הרשות לבטל הכרה זו. וכך גם היום עלינו למנף את ההצהרה הנוכחית, ולראות בה מהלך אלוקי והערה מן השמים, בלא להתחשב בכוונותיהם של האומות, אם ישנן כאלה, ולגרום לכך שהכרה זו תהיה נחלת כלל האנושות, עד יבוא יום ויתקיים בנו "אליך גויים יבואו מאפסי ארץ, ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו, הבל ואין בם מועיל" (ירמיהו טז יט). "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, והאלילים כליל יחלוף" (ישעיהו ב יא). "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (שם יא ט).

"אמר ר' יוחנן: עתידה ירושלים להעשות מטרופולין לכל הארצות" (שמו"ר כג י).

¹³ כך היה הרב קוק מאיית מילה זו, ולא הסטוריה, ור"ל שהארועים מסתירים את המגמה האלקית וע"כ "הסתר י-ה". שאין דבר מקרי, ושכלל דבר יש תכלית טובה.

(ז) סיכומם של דברים

תכלית הבריאה - קידוש שם השם בעולם, כדברי הנביא "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו" (ישעיה מג, ז). לעם ישראל נועד תפקיד מרכזי במימוש התכלית הזאת - "עם זו יצרתיו לי תהלתי יספרו" (שם שם, כא). אחד השלבים החשובים בתהליך הזה יתרחש כאשר עם ישראל יקבץ נידחיו וישוב לארצו, וזו תשמח לקראתו ותשוב ותתן פירותיה. על כך נתנבא הנביא יחזקאל: "לכן אמור לבית ישראל כה אמר ה', לא למענכם אני עושה בית ישראל, כי אם לשם קדשי אשר חיללתם בגויים אשר באתם שמה. וקדשתי את שמי המחולל בגויים... וידעו הגויים כי אני ה', נאום ה' אלקים, בהקדשי בכם לעיניהם. ולקחתי אתכם מן הגויים, וקבצתי אתכם מכל הארצות, והבאתי אתכם אל אדמתכם" (יחזקאל לו, כב-כד). או אז יכירו כל האומות במרכזיותו של העם הזה ובשליחותו האלוקית. קיבוץ גלויות ישראל לא יתקבל בעיני האומות רק כסידור מקום מקלט לעם נרדף, אלא כשלב מרכזי בגאולת האנושות והעולם כולו. "תכלית כל הבריאה הוא לכבודי, וכבודי לא יתגלה רק ע"י קיבוץ גלויות והתגלות מלכות שמים ואחדותו" (מלבי"ם, ישעיה מג, ח).

גאולת עם ישראל וחזרתו לארצו מזעזעת את אושיות הדתות האחרות, המבססות את קיומן על הטענה שאלוקים עזב את ישראל, שהיה העם הנבחר, בגין חטאיו, ובחר במקומם בעמים אחרים. והנה באה המציאות וטופחת על פניהן, ומוכיחה כי לא נטש ה' את עמו, ולא עזב את נחלתו. ואכן הברית בין רבש"ע לישראל לא תופר לעולם:

הנה משה אדונו ע"ה מזהיר אותנו בכל מיני התראה ואזהרה, המפחידנו בכל עניין פחד ואימה, ככל הבאות עלינו, ויותר מהמה לא התרה בנו מעולם, [ולא איים] שאם נאריך לחטוא, שיחליף אותנו באומה אחרת או ישכח אותנו לגמרי. ולא נכרת הברית אשר בינינו ובין אלקינו בקבלת תורתו על התנאי הזה ... לא כאשר משיבים עלינו רבים כגון המינים הפורקים עול, ועם נבל נברא יהלל ויתר הדתות¹⁴ (רמב"ן, ספר הגאולה, הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' רסג).

הרי שקיבוץ גלויות ישראל לארצו הוא קידוש השם הגדול ביותר, שאחר אלפיים שנה שבה והוכחה בחירת ישראל לעיני כל העמים.

על התפקיד המרכזי של עם ישראל בתהליך של קידוש השם עמד הרמב"ן, והסביר בזאת את הטיעון של משה בתפילותיו אחרי חטא העגל וחטא המרגלים, "למה יאמרו מצרים" (שמות לב, יב) "ואמרו הגויים" (במדבר יב, טו). טענה זו -

איננו כרוצה להראות כוחו בין שונאיו, כי כל הגויים כאין נגדו, מאפס ותוהו נחשבו לו. אבל השם ברא את האדם בתחתונים, שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או להיטיב. וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופירסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלקי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים אותותיו ואת מעשיו, ולא יסופר עוד בהם... **והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטילה לגמרי**, שלא יישאר בהם יודע את בוראו, רק מכעיס לפניו. ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים... וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם, צריך ממנו

¹⁴ הרמב"ן רומז לפסוק "ועם נברא יהלל י-ה" (תהילים קב, יט), שישראל נבראו להלל את ה', אך הם, הנוצרים, מהללים אדם נברא.

שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלקים, כעניין שנאמר 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו' (רמב"ן, דברים לב, כו).

עניינו של סוד זה שרמזו עליו הרמב"ן, הלא הוא כתוב בפירושו לספר שמות, וז"ל עה"פ "וידעו כי אני ה' אלקיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם" (כט, מו): "וא"כ יש בעניין סוד גדול, כי לפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה, אבל הוא כעניין שנאמר 'ישראל אשר בך אתפאר' (ישעיה מט, נ). ואמר יהושע 'ומה תעשה לשמך הגדול' (יהושע ז, ט). ופסוקים רבים באו כן, 'אוה למושב לו' (תהלים קלב, יג). 'פה אשב כי איויתה' (שם שם, יד). ופירושו תלמידיו המקובלים "כי לפי הפשט היה נראה כי השכינה בישראל צורך הדיוט היא [היינו לצורכם וטובתם של ישראל], אבל על דרך הסוד אינו כן, אלא צורך גבוה [לצורכו של הקב"ה], כעניין שנאמר 'ישראל אשר בך אתפאר', ואמר יהושע 'ומה תעשה לשמך הגדול', כלומר, אם יכריתו האויבים את שמנו, שלך גדולה משלנו [הצרה שלך גדולה מהצרה שלנו], שאם אין אנו כאן, אין אני כאן [לשון סגי נהור על הקב"ה] (עיי' הערות הרב שעוועל על הרמב"ן שם).

קידוש השם הגדול יסודו בגורלו של העם היהודי, באורחות חייו והנהגתו את מדינתו כמדינת העם היהודי, עד שִׁכְיִיר העולם שמדינת היהודים היא אכן "יסוד כסא ה' בעולם" (אורות עמ' קס). אך תחילתו של התהליך תלוי בהתנהגותו של כל יחיד ויחיד, כיהודי פרטי המייצג את תורת ישראל. והרי כך נאמר לאברהם בהתגלות הראשונה "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, ג), ופירש"י: וזהו פשוטו, אדם אומר לבנו 'תהא כאברהם'.

וכך גם הבחינה הגמרא בין חילול השם לקידוש השם, בסוף מסכת יומא (פו ע"א):

היכי דמי חילול השם... אמר אביי כדתניא, 'ואהבת את ה' אלקיך', שיהא שם שמים מתאהב על ידך. שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. או להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו. עליו הכתוב אומר 'ישראל אשר בך אתפאר'. אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו. ועליו הכתוב אומר 'באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו'.

בשעת כתיבת דברים אלה התפרסם בעיתונות של ערב חג הפסח תשע"ח, ראיון אחרון עם הרב אביחי רונצקי זצ"ל. יש בהם דוגמה מעשית לכל אחד מאתנו, איך מממשים את הצייווי לקידוש השם בהליכות יום יום. ראויים הדברים למי שאמרם, ויהיו הדברים לעילוי נשמתו.

וכך סיים העיתונאי את הכתבה: "אנחנו נפרדים באיחולי בריאות לעתיד, ו'שניפגש בשמחות'. דקות ספורות אח"כ הטלפון שלי מצלצל, רונצקי על הקו, מבקש לחדד את המסר. "כל מה שאני מנסה לעודד בשיחות שלי, וגם בריאיון הזה, הוא למקד את המאמצים ב'בין אדם לחברו', לחייך לאנשים, לברך כל אחד, גם זר, בברכת בוקר טוב. באתי לבית החולים, נכנסתי למעלית ואמרתי לאדם שהיה אתי 'בוקר טוב'. לרגע הוא נבהל, אולי אנחנו מכירים והוא לא יודע מאיפה. אז חייכתי אליו, הוא חייך אלי - וזה כבר נראה בוקר יותר טוב.

"צריך לפרגן לכל אחד - לשומר בקניון, לאיש ברחוב, לחבר בעבודה. אם כל אחד ישאל את רעהו 'אפשר לעזור במשהו'? אם תהיה אכפתיות בין אדם לחברו - הכול ייראה אחרת. זה ישנה את כל המדינה. הכלכלה תיראה אחרת, האנשים פחות ידאגו לעצמם ויחייכו יותר. בסופו של דבר, אין כמו המדינה הזאת. עם כל המחלוקות, יש כאן אנשים חמים ואוהבים. באירופה העיניים של האנשים כבדות" (יהודה שלזינגר, ישראל היום, שישיבת, ערב חג הפסח תשע"ח, הריאיון האחרון של הרב אביחי רונצקי).

כאשר יהיה שם שמיים מתאהב על ידינו, כאשר יראו אומות העולם איך שם ה' נקרא עלינו, "בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים, והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר, נלכה עמכם כי שמענוו אלקים עמכם" (זכריה ט, כג). או אז תבוא דרישה מצדם, מתוך הכרה פנימית והערצה, לבניין המקדש, ויאמרו כולם: "לכו ונעלה אל ה' אל בית אלקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיה ב, ג).